

1910–1937 m. lietuviškoji statybos terminija (iš turimų išteklių)

ROBERTAS STUNŽINAS

Lietuvių kalbos institutas

Lietuviškoji statybos terminija, kaip ir apskritai visa technikos terminija, pradėjo formuotis XIX a. viduryje. To meto periodikos – L. Ivinskio kalendorių (1846–1863), „Keleivio“ (1849–1880), „Aušros“ (1883–1886) – mokslo populiarinimo ir ūkio patarimų straipsniuose ėmė rasti statybos terminų, pvz.: *molis* Ivinsk 1849 31, *namas* Ivinsk 1849 30, *plitos degintos* LTP VI 56, *siena* Ivinsk 1849 31, *teptuvas* Ivinsk 1849 31, *ziame* Ivinsk 1862 45. XX a. pirmoje pusėje sparčią statybos terminijos raidą lėmė specialiosios statybos literatūros (statybos mokomųjų knygų, statybos periodikos) atsiradimas ir apskritai statybos mokslo plėtra – 1922 m. Kaune atidarytas Lietuvos universitetas, netrukus pasirodė pirmieji lietuviški statybos vadovėliai.

Šiame straipsnyje aptariama 1910–1937 m. statybos mokslo, mokslo populiarinamųjų, statybos periodikos ir kt. leidinių (šaltinių sąrašą žr. straipsnio pabaigoje) terminija kilmės, sandaros ir raidos atžvilgiais. Tiriamąją medžiagą sudaro skirtingi¹ 1393 (806 vienažodžiai ir 587 sudėtiniai) savosios paveldėtosios ir skolininės netarptautinės leksikos pagrindu sukurti ir savos kalbos priemonėmis padaryti terminai. Teminių grupių atžvilgiu tai yra terminai, įvardijantys statinius ir jų dalis (27%), medžiagas (20%), priemones (17%), veiksmus, procesus, būsenas (16%), ypatybes, savybes, dydžius (6%) ir kitus su statyba susijusius konkrečius daiktus ir abstrakčius dalykus (14%).

Kalbant apie vienažodžius statybos terminus, visų pirma minėtinas semantinis terminų kūrimas. Semantinis terminų kūrimas² – nominacijos būdas, kai pagrindinė terminų kūrimo priemonė yra žodžio semantinis plė-

¹ Čia atskirai neskaičiuojami variantai, t. y. formaliosios, tą pačią funkciją atliekančios, reguliarių garsinės sandaros skirtybių turinčios tų pačių kalbinių vienetų atmainos (KPP 2003: 107).

² Vietoje termino *semantinis terminų kūrimas* (Гринев 1993: 129) vartojamas ir terminas *leksinis semantinis terminų kūrimas* (plg. Прохорова 1996: 8; Татаринцов 2006: 188).

tojimas (Татаринов 2006: 188). Šio tipo terminų grupėje pirmiausia skirtini terminizacijos būdu atsiradę terminai. Terminizacija – paprastųjų (tarmi- nių) žodžių ar kitų sričių terminų vertimas terminais (Gaivenis 2002: 18), reikšmių išplėtimas, susiaurinimas, apibendrinimas ir kitoks modifikavimas ir atribojimas nuo kitų reikšmių (Klimavičius 1996: 6). Žodžių semantinės plėtros atžvilgiu terminizacija gali apimti ne vieną terminologijos reiškinių: 1) paprastųjų žodžių semantikos visumos perkėlimą į terminus (Татаринов 2006: 188), 2) paprastųjų žodžių reikšmių specializaciją – susiaurinimą ar praplėtimą (Татаринов 2006: 188), 3) žodžių reikšmių perkėlimą (Keinys 1980: 63–64; Gaivenis 2002: 52).

Pagal tai, kas pasakyta, pirmiausia skirtini terminai, kurie reikšme atitinka paprastuosius žodžius³, pvz.: *akmuo* JodelNorm 2, *aliejus* Kind 32, *anglis* Iv 48, *apušė* Januš 18, *qžuolas* Kind 7, *diemantas* JodelTechn 9, *eglē* Januš 18, Kind 7, *molis* Reis 1, *pienas* Kind 50, *pušis* Januš 18, *smėlys* Januš 9, *stiklas* Ekz 3, *tošis* JodelTechn 156, *žabai* Vanag 28, *žabarii* JodelTechn 29, *žvyras* Reis 13; *butas* (gyvenamasis namas) Stat M1922 I 8, *kambarys* Januš 14, *kūtė* Vanag 10, *lubos* Januš 15, *namas* (gyvenamasis trobesys) Zubausk 9, *tiltas* Ekz 1; *čerpė* Šimol 72, *grebėstas* Iv 18, *lenta* Braž 2, *rqstas* Reis 24, *sija* Kind 14, *siena* Reis 1, (staktos) *šulas* Braž 10. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad tai daugiausia pagrindines arba pirmines paprastųjų žodžių reikšmes atitinkantys, įvairias statybines medžiagas, statinius, jų dalis, kitus statybos dalykus įvardijantys terminai. Atskirai minėtini iš paprastųjų žodžių specializacijos⁴, t. y. reikšmių susiaurinimo arba praplėtimo, atsiradę terminai. Reikšmės susiaurinimo atveju vienos sąvokos pavadinimo perkėlimas į kitą sąvoką vyksta pagal paprastosios sąvokos bendruosius požymius, tačiau siauriname sąvokoje atsiranda ir kitų, papildomų požymių (Прохорова 1996: 79). Tiksliau kalbant, reikšmės susiaurinimas būdingas labiau apibrėžtą statybos reikšmę įgijusiems terminams, pvz.: *anga* (langelis)⁵ JodelTechn 135, *dėmė* (plytos yda) JodelNorm 1, (pamatų) *duobė* Ekz 3, *kartys* (pagaliai, ant kurių kraunama mediena) JodelTechn 161, (plytų) *krosnis* Iv 18, *kubilas* JodelTechn 66, *marka* (duobė) StatM 1923 I 6, *minklė* (molio tešla) JodelTechn 117, (dažymo) *padargai* Ekz 6, *skylė* Kind 18. Reikšmės praplėtimas būdingas daiktų klases įvardijantiems terminams, pvz.: *druskos*

³ Terminai su paprastaisiais žodžiais lyginami remiantis akademinio *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis.

⁴ Kartais terminizacija ir specializacija laikomi atskirais terminų kūrimo būdais (plg. Гринев 1993: 129–132), kartais šie reiškiniai griežtai neskiriami (žr. Татаринов 2006: 188–189).

⁵ Lenktiniuose skliaustuose patikslinamas termino turinys.

JodelNorm 1, *grindys* Kind 13, *krosnys* Šimol 4, *lubos* (lubos ir perdangos) Šimol 4.

Tai yra viena gausiausių (sudaro apie penktadalį visų vienažodžių terminų) ir seniausių nagrinėjamo laikotarpio terminijos grupių – terminai gausiai vartoti ir XIX a. šaltiniuose, pvz.: *akmu* LTP VI 56, *smėlis* LTP VI 56, *stiklas* LTP VI 56, *žvira* LTP VI 125, *siena* LTP VI 125. Su šių grupelių terminais sudaryta apie trečdalis visų sudėtinių terminų, pvz.: *dirbtinis akmuo* Iv 7, *čerpė molinė* Kind 34, *dailidinės durys* Kind 27, *kalamoji geležis* (geležis ir plienas) JodelTechn 170, *kertuotinė geležis* JodelTechn 185, *lydyta geležis* JodelTechn 171, *molio pluktinės grindys* Ekz 4, *rūgšties nebijantis indas* JodelTechn 144, *pirminis molis* Iv 2. Daugiausia yra terminų *siena* (32), *plyta* (25), *krosnis* (16), *molis* (15), *kambarys* (13), *akmuo* (9) rūšinių pavadinimų, pvz.: *drėbtinė siena* Braž 2, *lietinė s.* Ekz 3, *mollipė s.* Braž 1, *rąstinė s.* Kind 8, *tuščiavidurė s.* StatM 1922 II 17, *virbinė–moldrebė s.* Braž 2, *žalių plytų s.* Reis 2; *degta molio plyta* Iv 6, *gerai išdegtos p.* Reis 14, *ore džiovintos p.* Januš 16, *žalia p.* Iv 7, *apdarinė p.* JodelNorm 2, *statybinė p.* JodelNorm 2, *ugniaatspari p.* JodelTechn 73, *veidinė p.* Ekz 5; *krosnis su dujine kurykla* Iv 64, *k. su krįntančia liepsna* Iv 65, *k. su paprasta kurykla* Iv 64, *k. su paprastu padu* Iv 64, *k. sukamoji* Iv 65; *degintasis molis* StatM 1923 I 18, *labai liesas m.* JodelTechn 117, *m. su stipriu rišimu* Iv 15, *nuosėdinis m.* Iv 3, *paprastasis m.* Iv 5, *per riebus m.* Vanag 15, *perminkytas m.* JodelNorm 1, *pilkasis m.* JodelTechn 29, *ugniaatsparus m.* Iv 5; *svečių / šeimininkės darbo / tarnų / valgomasis / kambarys* Januš 14; *koringas (išakijęs) akmuo* JodelTechn 9, *plokštinis a.* Kind 29, *skaldytas a.* StatM 1922 I 18, *tuščiaviduris a.* JodelTechn 103.

Nedidelę vienažodžių terminų dalį sudaro metaforiniai ir metoniminiai terminai. Apskritai kalbant, metaforiniai ir metoniminiai terminai skirtini atskiram semantinio terminų kūrimo potypiui – tropiniam terminų kūrimui (plg. Татаринов 2006: 188). Tropinio terminų kūrimo atveju tik iš dalies remiamasi žodžio semantika – motyvuojamuoju semantiniu požymiu (*tertium comparationis*) (Татаринов 2006: 188). Tačiau mūsų atveju daugiausia tai yra terminizuoti ir ypač specializuoti paprastieji perkeltinių reikšmių žodžiai (plačiau apie tai bus kalbama toliau).

Šioje grupėje absoliučią daugumą sudaro metaforiniai terminai. Metaforinių terminų randasi, kai pagal tam tikrus požymius specialiosios sąvokos lyginamos su paprastosiomis ir įvardijamos paprastųjų sąvokų žodžiais (Прохорова 1996: 42). Nagrinėjamo laikotarpio statybos terminijoje daž-

niausiai pasitaiko konkrečiųjų metaforų, metaforinis įvardijimas daugiausia yra vykęs pagal žmogaus aplinkos daiktus: a) žmogaus kūną, pvz.: (grūstuvo) *galva* StatM 1923 I 20, (trobos) *griaučiai* Kind 8, (stogo) *kupra* StatM 1923 I 11, (krosnies) *padas* Kind 15, (įrenginio) *žandai* StatM 1922 II 19; b) buities daiktus, pvz.: *grėblys* (cemento maišymo įrankis) Šimol 71, (oro) *guolis* StatM 1923 I 16, *patalas* (žvyro ir cemento sluoksnis) JodelTechn 29, Kind 14, *žvakė* (dujinio kuro vamzdis) Iv 75; c) valgi, pvz.: *tyrė* (kalkių mišinys) StatM 1923 I 20, (plento) *pluta* JodelTechn 29, *tešla* Braž 1. Gerokai mažiau yra terminų, įvardytų pagal gyvūnijos, augalijos ir kitus gamtos pasaulio daiktus, pvz.: *bėbras* (čerpių veržimo prietaisas) StatM 1922 II 18, *gervė* StatM 1923 I 10, *meška* (kalimo prietaisas) Ekz 3, *sraigė* Ekz 1, *žiaunos* JodelTechn 21; (mūro) *žievė* StatM 1923 I 21, *žirnis* JodelTechn 77; *urvas* (plytų degimo tunelis) JodelTechn 135. Abstrakčiosios metaforos yra retos, pvz.: *ardanti jėga* Ekz 3, *jėgos kūrėjas* (jėga) JodelTechn 188.

Chronologijos ir nominacijos požiūriu dauguma metaforinių terminų nėra naujos metaforos. Kai kuriuos jų galima aptikti ir ankstesniuose XIX a. šaltiniuose, pvz.: *gūlis* LTP VI 172, *kepurė* LTP VI 352, *padas* LTP VI 171, *teszla* LTP VI 167. Taip pat akivaizdu, kad didelė aptariamų terminų dalis yra antrinės metaforinės nominacijos padarinys. Šie terminai gali būti sukurti terminizuojant (specializuojant) paprastuosius nepagrindinių ir perkeltinių reikšmių žodžius arba liaudies terminus, pvz.: *adata* (prietaiso dalis) JodelTechn 85 – *adata*⁶ 2. „metalinis virbalėlis, paprastai aštriu galu, įvairios paskirties ir todėl skirtingos išvaizdos“; *blynas* (apskrita forma) JodelTechn 85 – *blynas* 3. prk. „koks nors suplotas daiktas“; *dūda* JodelNorm 5 – *dūda* 5. „vamzdis“; (grūstuvo) *galva* StatM 1923 I 20 – *galva* 8. „apskrita, drūtesnė kokio daikto dalis; priekis; viršūnė, viršus“; (oro) *guolis* StatM 1923 I 16 – *guolis* 5. „sluoksnis“; (indo) *gurklis* JodelTechn 181 – *gurklis* 4. „indo, butelio kaklas“; [*gegnių*]⁷ *kojos* Reis 24 – *kojos* 3. „apatinė kokio daikto dalis“; *meška* (kalimo prietaisas) Ekz 3 – *meška* 5. „didelis su sunkiu drūtgalium prietaisas basliams įmušti, moliui plūkti ir pan.“; *padas* (asla) Kind 13 – *padas* 3. „plūktinė klojimo ar pirkios asla, laitas, grendymas“ LKŽe. Tai pasakytina ir apie metaforinius deminutyvinius terminus, pvz.: *akutė* (yda, duobutė) Šimol 79, *galvelė* (detalės viršutinė dalis) JodelTechn 189, *kepuraitė* (tam tikras skliautas) Ekz 4, (kalkių) *marškinėliai* StatM 1923 I 20.

⁶ Duomenys imti iš *Lietuvių kalbos žodyno* elektroninio leidimo www.lkz.lt

⁷ Laužtiniuose skliaustuose pateikti sudėtinių terminų dėmenys.

Tropinio terminų kūrimo rezultatas galėtų būti tik keletas metoniminių terminų. Metonimija – reikšmių pasikeitimo (semų kaitos) pagal tam tikras sąvokų erdves, laiko ar priežasties sąsajas rezultatas (Татаринов 2006: 189). Nagrinėjamoje medžiagoje metoniminiais terminais pagal priemonę įvardijamas darbų atlikimo būdas, pvz.: *lenta* (stogo dengimo būdas) StatM 1923 I 8, *piautuvas* (stogo dengimo būdas) StatM 1923 I 8. Šie terminai sukurti pagal specifinius terminologijos metoniminius modelius⁸, tai nėra terminizuoti paprastosios kalbos žodžiai.

Su metaforiniais ir metoniminiais terminais sudėtinių terminų sudaryta nedaug. Sudėtiniai terminai su šių grupelių terminais sudaro apie dešimtadalį visų sudėtinių terminų, pvz.: *geležinės dūdos* JodelTechn 7, *dūmtraukio galvutė* Kind 18, *plieninės gervės* JodelTechn 19, *geležinis grėblys* JodelTechn 66, *tribos griaučiai* Kind 8, *gegnių kojos* Reis 24, *plento pluta* JodelTechn 29.

Didžiausią vienažodžių terminų dalį (apie tris ketvirtadalius) sudaro dariniai, pvz.: *apdabinimas* Ekz 3, *atlošumas* Ekz 4, *atrama* Ekz 4, *aukštakrosnė* Šimol 74, (tvarto) *grindinys* Kind 18, *grūdelis* Kind 41, *įdėklis* JodelTechn 190, *įvarža* Kind 26, *kastuvas* Šimol 71, *kniedė* JodelTechn 186, *pabėgis* JodelTechn 164, *palangė* Reis 24, *pašlaitė* Kind 27, *protarpis* JodelTechn 73, *sąvarža* Reis 22, *statyba* Reis 7, *trauka* Iv 80, *uždanga* JodelTechn 137. Remiantis *Lietuvių kalbos žodyno* duomenimis galima teigti, kad dauguma darinių yra seni paprastosios kalbos žodžiai ir kaip terminai jie gali būti paimti iš gyvosios kalbos. Kai kuriuos darinius galima aptikti XIX a. šaltiniuose, pvz.: *priemaisza* LTP VI 166, *piaustuvas* LTP VI 167. Todėl šiuo atveju tikslinga būtų kalbėti apie paprastosios kalbos darinių terminizavimą – specializavimą ir kitus semantinio terminų kūrimo būdus. Terminizuotais laikytini įprastų buities daiktų, įrankių, statinių, jų dalių ir kitų su statyba susijusių daiktų pavadinimai, pvz.: (vėdinimo) *aukštinis* StatM 1922 III 20, *dangtis* (stogas) Ekz 4, *dūmtraukis* Kind 16, *dumtuve* JodelTechn 180, *duonkepis* Kind 15, *juodlubės* Kind 25, *kiaurinė* StatM 1923 I 21, *langinė* Kind 12, *lentyna* JodelTechn 68, *pakulos* Kind 7, *pastogė* Reis 45, *peleninė* (krosnies skylė) Kind 15, *perdaras* (pertvara) StatM 1922 III 23, *pluktuvas* Braž 1, *priemaiša* Reis 2, *viela* Iv 18. Iš šios grupės reikėtų išskirti specializuotus, konkretesnę statybos reikšmę įgijusius įvairių daiktų, prietaisų pavadinimus, pvz.: *atmata* (statybos atlieka) JodelTechn 21, (sijos) *graiža*

⁸ Metoniminiai terminai gali būti kuriami ir pagal įprastus kalbos, ir pagal specifinius terminologijos metoniminius modelius (Прохорова 1996: 69).

Kind 27, (medžio) *grūstuv* Vanag 26, *pakopa* (lipynė) Ekz 3, *pakura* (plytų džiovyklos dalis) JodelTechn 132, (krosnies) *pastogė* JodelTechn 69.

Atskirą grupelę sudaro terminai dariniai, kuriems būdingas reikšmės perkėlimas. Čia dažniausi yra metaforiniai deminutyvai, pvz.: *ardelis* (krosnies pakuros laiptelis) JodelTechn 39, *langelis* (krosnies anga) JodelTechn 135, (metalinis) *tinklelis* Reis 36, *urvelis* (griovelis po plytų krosnimi) JodelTechn 135, *žirneliai* (cemento gumulėliai) JodelTechn 77. Taip pat minėtini ir metoniminiai pagal svetimkalbį modelį *veikėjo pavadinimas* → *instrumento pavadinimas* sukurti terminai, pvz.: *džiovintojas* (sikatyvas) JodelTechn 211, [*kibirkščių*] *gaudytojas* StatM 1922 III 19, [*jėgos*] *žadintojas* JodelTechn 188.

Iš paprastosios kalbos galėjo būti paimta ir dalis abstrakčiųjų sąvokų, pvz.: *aukštumas* Kind 15, *didumas* Ekz 4, *džiovinimas* JodelTechn 68, *išgaravimas* Iv 73, (molio) *kapojimas* Iv 31, *kietumas* JodelTechn 8, (langų) *kirtimas* StatM 1922 III 10, (betono) *laistymas* Šimol 71, *našumas* JodelTechn 73, (temperatūros) *puolimas* JodelTechn 200, *stiprumas* Vanag 16. Nemažai jų galima rasti minėtuose senuosiuose šaltiniuose, pvz.: *vėdinimas* LTP VI 166, *džiovinimas* LTP VI 168, *drėgnumas* LTP VI 125, *plisizimas* LTP VI 58, *tankumas* LTP VI 58, *tvirtumas* LTP VI 126.

Kai kuriais atvejais sunku nustatyti, ar darinys yra terminizuotas, ar naujai sukurtas. Ypač tai pasakytina apie transpozicinę darybos reikšmę turinčius veiksmažodžių ir būdvardžių abstraktus⁹ su priesagomis *-imas/-ymas, -umas*. Šio tipo dariniai iš esmės yra to paties turinio, kaip ir pamatinis žodis, tik priklauso kitai kalbos daliai ir todėl skiriasi savo sintaksine funkcija (Urbutis 1978: 165). Tokių vedinių galima padaryti iš kiekvieno veiksmažodžio ir būdvardžio, pvz.: *aušimas* Ekz 4, *dažymas* Šimol 4, *drėgnumas* Januš 17, *džiovinimas* JodelTechn 68, *išbrinkimas* JodelTechn 158, *kreivumas* Januš 21, *minkymas* Iv 25.

Iš aptartųjų gryną veiksmo reikšmę turinčių darinių išsiskiria priesagos *-imas/-ymas* vediniai, kuriems būdingas reikšmės perkėlimas. Tai pagal paprastosios kalbos modelį *veiksmas* → *veiksmo rezultatas* sukurti metoniminiai terminai, pagal veiksmus įvardijantys ydas ir kitus konkrečius dalykus, pvz.: *iškrypimas* (medžio yda) Kind 36, *pertrūkimas* (geležies yda) 194, *užgavimas* (medžio yda) JodelTechn 157, *įsikišimas* (pastato dalis) StatM 1922 III 10, *praskėtimas* (lovys) Šimol 71, *užlaužimas* (kreivė) JodelTechn 200.

Nedidelę darinių dalį galima laikyti naujadarais. Didžiąją naujadarų dalį

⁹ Kalbant apie transpozicinę darybos reikšmę turinčius terminus paprastai išskiriami tik veiksmažodžių abstraktai su priesagomis *-imas / -ymas* (plg. Umbrasas 2005: 44; Kaulakienė 2006: 81).

sudaro dūriniai, rečiau pasitaiko priesagų, galūnių vedinių. Dūrinių grupėje daugiau nei pusę sudaro daiktavardiniai sudurtiniai terminai, t. y. terminai su daiktavardiniu antruoju sandu, pvz.: *baltdažai* StatM 1922 I 22, *degplytė* Januš 19, *degutžemis* StatM 1923 I 16, *mūrąstis* Ekz 4, *skaldasmėlis* Šimol 79, *skersšakė* Kind 40, *skliautrama* Ekz 4, *ugniasis* StatM 1922 III 15. Šiek tiek retesni yra veiksmožodiniai sudurtiniai terminai, pvz.: *dūmadengtė* JodelTechn 135, *dūmalinda* StatM 1922 III 19, *greitmaišė* Šimol 87, *kertmušė* Kind 25, *sienagulis* StatM 1923 I 21, *vandenteikis* JodelTechn 147, *vandensaikas* Ekz 7, *žemsėmė* Ekz 5.

Priesagų ir galūnių vedinių grupelėje dažniausi yra veiksmo rezultato pavadinimai su darybos formantais *-mena*, *-snis*, *-alas*, *-a*, *-is*, pvz.: *skirstmena* Ekz 6, *slugsnis* StatM 1923 I 20, *užtepalas* Kind 33, *apijuosa* Kind 27, *įtalpa* (talpumas) StatM 1922 I 9, *gulda* Ekz 5, *riša* (armatūra) Ekz 6, *nuolužis* Ekz 6. Nedidelę grupelę sudaro įrankių pavadinimai su darybos formantais *-tukas*, *-klis*, *-tas*, *-a*, pvz.: *dengtukas* (čerpė) JodelNorm 5, *įdėklis* (žnyptas) JodelTechn 190, *ruštas* (krūsnis) Iv 57, *užstuma* Kind 245. Pavieniai yra veiksmožodinės ir vardažodinės ypatybės turėtojų pavadinimai, pvz.: *glaustinė* Ekz 4, *rupuolis* Šimol 57.

Su dariniais, ypač priesagų *-imas/-ymas*, *-umas* vediniais, sudaryta didžiausia sudėtinių terminų dalis. Daugiausia yra terminų *atsparumas* (19), *įtempimas* (5), *bandymas* (3) rūšinių pavadinimų, pvz.: *atsparumas gniužimui* JodelTechn 90, *a. išoriniam slėgimui* JodelTechn 147, *a. kirpimui šlitei* Ekz 17, *a. slėgimui / spaudimui* JodelTechn 9, *a. sukimui / tempimui* Ekz 17, *a. vandens praleidimui* Iv 9, *a. vidujiniam slėgimui* JodelTechn 147, *laikinas a.* JodelTechn 24, *medžiagos a.* Ekz 5; *išvidinis įtempimas* Šimol 66, *leistinas akmens į.* JodelTechn 24, *leistinasis į. gniužimui / tempimui* Ekz 17, *medžiagos į.* Ekz 17; *koringumo / patvarumo bandymas* JodelTechn 146, *tvirtumo b.* JodelTechn 145. Su naujadarais sudėtinių terminų sudaryta nedaug, pvz.: *plokščias dengtukas* StatM 1922 II 6, *gegnės glaustinė* Ekz 4, *skliautraminė gegnės glaustinė* Ekz 4, *mišrioji gulda* Ekz 5, *geležinis įdėklis* StatM 1922 III 23, *geležies rišos* Ekz 6, *laiptinis ruštas* Iv 82.

Dabartinės vartosenos atžvilgiu matyti, kad didelė aptariamų terminijos dalis išliko iki šių dienų. Pavyzdžiui, daugiau nei pusę (56%) vienažodžių terminų galima rasti dabartiniuose statybos terminų žodynuose, pvz.: *džiovykla* Iv 45, STŽ 134; *gegnė* JodelTechn 164, STŽ 165; *guolis* StatM 1923 I 16, STŽ 184; *išklotinė* Ekz 1, STŽ 207; *įvarža* Kind 26, STŽ 220; *kietėjimas* Šimol 84, STŽ 253; *minklė* JodelTechn 117, ALSTŽ 267; *muštuvas*

JodelTechn 191, STŽ 351; *paruošimas* Ekz 5, ALSTŽ 104; *pertvara* Kind 19, STŽ 407; *plyšimas* Iv 14, ALSTŽ 42. Tačiau šiuo atveju daugiau reikėtų kalbėti apie terminų raiškos atitikimą, nes terminų turinys gali būti pakitęs. Pavyzdžiui, terminas *butas* StatM 1922 I 8 vartotas platesne *gyvenamojo namo* reikšme, *valgykla* Januš 40 – *valgomojo kambario*, o *sutartis* Januš 8 – *simetrijos* reikšme. Iki šių dienų daugiausia išliko abstrakčiųjų sąvokų (veiksmų, procesų, ypatybių) pavadinimų, pvz.: *aušimas* Ekz 4, STŽ 61; *dengimas* Kind 32, STŽ 115; *drėgnumas* Ekz 3, STŽ 126; *nelygumas* Kind 43, STŽ 356; *plyšimas* Iv 14, ALSTŽ 42; *rūdijimas* Šimol 66, ALSTŽ 84; *slėgimas* JodelTechn 14, STŽ 544; *spaudimas* JodelNorm 6, ALSTŽ 267; *tąsumas* JodelTechn 119, ALSTŽ 120.

Kalbant apie konkrečius daiktus įvardijančius terminus, reikia pasakyti, kad nemaža jų dalis yra istorizmai, t. y. įvardija nebevartojamus daiktus, pvz.: *akėčios* (prietaisas cementui maišyti) JodelTechn 66, *bėbras* (čerpių veržimo prietaisas) StatM 1922 II 18, *boba* Braž 9, *ližė* (lyginimo įtaisas) StatM 1923 I 11, *pimpelis* (virvelė su pririštu svambalu) Braž 5. Kai kurie terminai yra archaizmai, t. y. kitų, tą patį denotatą įvardijančių, terminų išstumti terminai, pvz.: *apdabinimas* Ekz 3, *apsloginimas* (apspaudimas) JodelNorm 2, *dūda* (vamzdis) JodelTechn 29, *glostimas* (lyginimas) StatM 1923 I 11, *išvėjavimas* (vėdinimasis) JodelNorm 1, *pabūklai* (prietaisai) Ekz 4, *padabinimas* (priežiūra) Ekz 5, *plėnelė* (plėvė) JodelTechn 23, (temperatūros) *puolimas* JodelTechn 200, *sugalvojimas* (apskaičiavimas) Ekz 8, *susiėmimas* (kietėjimas) JodelTechn 85, *sutartis* (simetrija) Januš 8, *suvienymas* (sujungimas) Ekz 8, *ugnies nebijojimas* JodelTechn 8, *veidavimas* (apmušimas) Ekz 5.

IŠVADOS

1. 1910–1937 m. statybos periodikos, mokslo leidiniuose ir praktikos knygelėse gausiai vartoti lietuviški savakilmiai ir netarptautiniai skolinčiai terminai. Pagrindiniai nagrinėjamo laikotarpio statybos terminijos bruožai – tradiciškumas ir gyvumas.

2. Paprastosios leksikos terminizacija, ypač specializacija – pagrindiniai statybos terminijos atsiradimo būdai. Terminizuojant (specializuojant) paprastesnius žodžius atsirado ir metaforinė statybos terminija, ir didžioji dalis darinių.

3. Kitais semantiniais terminų kūrimo būdais ir terminų daryba galėjo būti sudaryta tik nedidelė terminų dalis. Terminologijos naujadarų grupės pagrindą sudaro sudurtiniai terminai ir priesagų vediniai.

4. Nagrinėjamo laikotarpio sudėtinė statybos terminija nėra gausi. Daugiausia sudėtinių terminų sudaryta su terminizuotais paprastaisiais žodžiais ir veiksmažodžių bei būdvardžių abstraktais.

5. Dalis nagrinėjamų terminų jau yra pasenę ir įvardija nevartojamas sąvokas, tačiau daugelis terminų išliko ir yra vartojami dabartinėje statybos terminijoje.

ŠALTINIAI

I

- Ivinsk – *Metu skajtlus ukiniszkas. Parašzitas par L. Iwiński*, Vilnius, 1849–1862.
LTP VI – *Lietuvių tautos praeitis. Skirtas „Auszros“ šimto metų sukakčiai paminėti*. Parengė Jonas Dainauskas, Chicago, 1983.

II

- Braž – Bražinskas J. *Kaip ir iš ko galima statyti pigius ir tovermingus ūkio trobesius*, Vilnius, 1910.
Ekz – *Statybos techniko teisems įgyti egzamenų programa*. Sud. A. Maciejauskas, Kaunas, 1923.
Iv – Ivanauskas J. *Plytų gamyba kaimo plytinėse*, Kaunas, 1932.
Januš – Januševičius P. *Namai, jų svarba, vieta, padėjimas, stilius, medga, statymas*, Vilnius, 1917.
JodelTechn – Jodelė Pr. *Statybos medžiagų technologija*, Kaunas, 1923.
JodelNorm – Jodelė Pr. *Statybos medžiagoms priimti normos ir joms bandyti sąlygos*, Kaunas, 1929.
Kind – Kindurys V. *Ūkiškų triobų statybos vadovas*, Kaunas, 1935.
Reis – Reisonas J. *Molio statyba*, Kaunas, 1928.
StatM 1922 I – *Statybos menas ir technika* [1 sąs.].
StatM 1922 II – *Statybos menas ir technika* [2 sąs.].
StatM 1922 III – *Statybos menas ir technika* [3 sąs.].
StatM 1923 I – *Statybos menas ir technika* [1 sąs.].
Šimol – Šimoliūnas J. *Statyba*. I tomas: *Statybos medžiagos*, Kaunas, 1937.
Vanag – Vanagaitis R. *Ūkio statyba: ūkininkams ir statybos darbininkams vadovėlis*, Šiauliai, 1922.
Zubausk – Zubauskas K. *Statybos ir butų tvarkymo įstatymai, taisyklės*, Tilžė, 1922.

III

- ALSTŽ – *Anglų–lietuvių kalbų statybos terminų žodynas*. Spec. red. A. Kudzys, Vilnius, 1993.
LKŽe – *Lietuvių kalbos žodynas* (e. leidimas, www.lkz.lt).
STŽ – *Statybos terminų žodynas*. Moksl. red. A. Kudzys, Vilnius, 2002.

LITERŪRA

- Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*, Vilnius.
Kaulakienė A. 2006: Pirmojo lietuviško aukštosios mokyklos fizikos vadovėlio terminija. – *Terminologija* 13, 76–96.
Keinys St. 1980: *Terminologijos abėcėlė*, Vilnius.
Klimavičius J. 1996: Nuo liaudies terminijos prie mokslinės. – *Terminologija* 3, 4–25.
Umbrasas A. 2005: *Lietuvių teisės terminija 1918–1940 metais (pagrindinių kodeksų terminai)*, Vilnius.
Urbutis V. 1978: *Žodžių darybos teorija*, Vilnius.
Гринев С. 1993: *Введение в терминоведение*, Москва.
КРР 2003: *Культура русской речи. Энциклопедический словарь-справочник*, Москва.
Прохорова В. 1996: *Русская терминология (лексико-семантическое образование)*, Москва.
Татаринов В. 2006: *Общее терминоведение: энциклопедический словарь*, Москва.

This article deals with analysis of Lithuanian endogenic and old loaned building terminology of the beginning of XX century according to origin, structure and development aspects. Overall 1393 terms are analyzed, i. e. 806 one-word terms and 587 composite terms.

Of all one-word terms terminologized (specialized) old lexis makes up about one fifth part: *akmuo* (stone) JodelNorm 2, *namas* (house) Zubausk 9, *sija* (beam) Kind 14. Metaphoric and metonymic terms in early building terminology are rather rare. The majority of metaphoric terms are the result of secondary metaphoric nomination: *griaučiai* (skeleton) Kind 8, *grėblys* (raker) Šimol 71, metonymic terms are originated according to specific terminology models: *lenta* (board) StatM 1923 I 8.

Three quarters of analyzed one-word terms are derivations. The facts of *Lithuanian language dictionary* suggest that a large group of derivations could have been borrowed from the folk language: *dūmtraukis* (chimney) Kind 16. In many cases it is difficult to decide whether derivations are terminologized simple words or newly made. In particular this can be said about transpositional abstracts of verbs and adjectives: *aušimas* (cooling) Ekz 4, *akytumas* (porosity) Šimol 20. Only a small group of derivations could be suggested as neologisms. The majority of the neologisms are compound derivations: *degplytė* (baked brick) Januš 19. Derivations of suffixes and endings are rather rare: *slugsnis* (layer) StatM 1923 I 20, *riša* (bunch) Ekz 6.

The major part of composite terms are made with the abstracts of verbs and adjectives: *patvarumo bandymas* (proof of sustainability) JodelTechn 146, *atsparumas gniužimui* (stability to crushing) JodelTechn 90 and terminologized simple words: *dirbtinis akmuo* (artificial stone) Iv 7.

Most of the terms which are analyzed in this article are used at present. More than a half (56%) of one-word terms are found in modern term dictionaries of building: *džiovykla* (drying chamber) Iv 45, STŽ 134, *kietėjimas* (solidification) Šimol 84, STŽ 253, *muštuvos* (impact machine) JodelTechn 191, STŽ 351. A significant part of terms are historisms and archaisms: *akėčios* (harrow) JodelTechn 66, *bėbras* (beaver) StatM 1922 II 18; *apsloginimas* (reduction) JodelNorm 2, *glostimas* (smoothing) StatM 1923 I 11.

Gauta 2007 10 15

Robertas Stunžinas
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
robertasst@lki.lt